

A GYERMEKVÉDELEM HELYZETE A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN MAGYARORSZÁGON MÓRICZ ZSIGMOND MŰVEIBEN

KOVÁCS-SZÉPVÖLGYI ENIKŐ

Az MTA-ELTE Jogtörténeti
Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

DR. KOVÁCS-SZÉPVÖLGYI ENIKŐ

Az MTA-ELTE

JOGTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT
TUDOMÁNYOS SEGÉDMUNKATÁRSÁ
SZEPVOLGYIENIKO@GMAIL.COM

2022. szeptember 26.

A jog és irodalom kapcsolatának egyik lehetséges megközelítési módja a jog irodalmi művekben történő megjelenésének vizsgálata.¹ H. Szilágyi István szerint „A jognak az irodalmi művekben megjelenő képe jogtörténeti, illetve eszméletörténeti forrásként is használható.”² Az irodalmi művek egyben korrajzok is, hiszen a szerzőjük szubjektív benyomásain keresztül képesek visszaadni egy adott korszak atmoszféráját.³ Az irodalmi művek árulkodhatnak egy adott korszakban érvényesülő jogi normákról, legyen az az állam által

alkotott jogszabály, avagy a közösségben születő és élő íratlan jog.

Móricz Zsigmond művein keresztül jogtörténeti nézőpontból vizsgálom az állami gyermekvédelem gyakorlatát a 20. századi Magyarországon. Móricz jogot hallgatott, dolgozott a közigazgatásban, népköltési gyűjtőútjain pedig társadalmi tapasztalatokkal is gazdagodott. „A dal- és mesegyűjtésére indult fiatalembert az utolsó utak élményei szociális felismerésekig vezették: a daloló nép szenvedő nép is, az élet termeli a "véres balladákat".”⁴

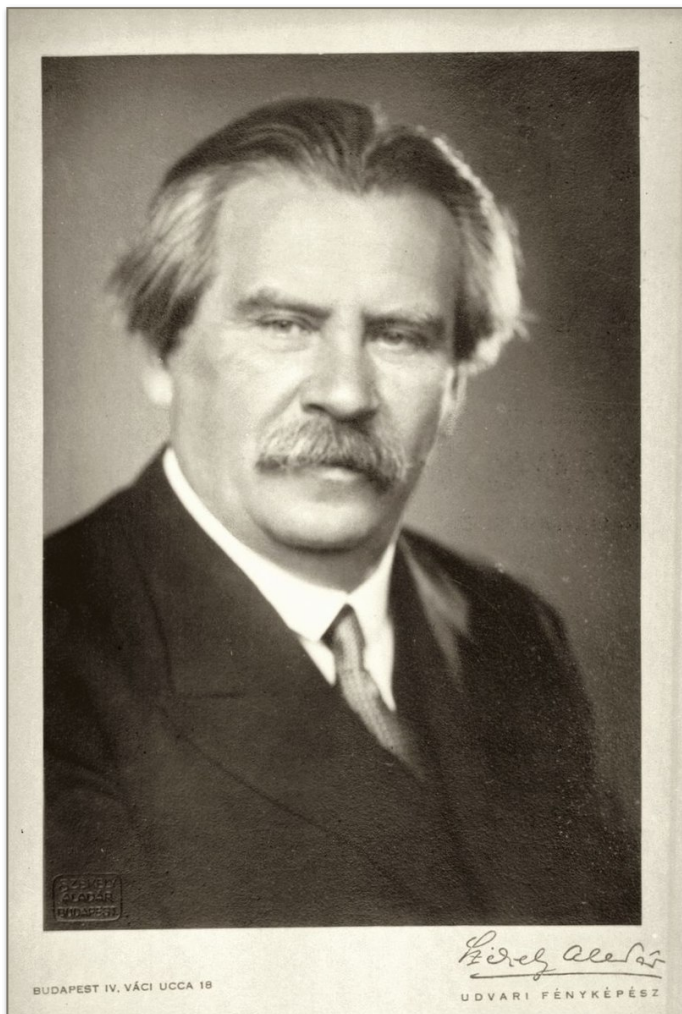
Az író több művében is foglalkozik a gyermekvédelem kérdésével és a szegény gyermekek sorsával. Móricz jelen bejegyzésben áttekintett művei a formális jogegyenlőség ellenére létező társadalmi egyenlőtlenségeket boncolgatják és ezekre hívják fel az olvasó figyelmét. Az, hogy a gyermekvédelem körébe tartozó feladatok ellátása aktív állami szerepvállalást kíván már a 20. századi eleji Magyarországon sem volt kérdéses, az első világháborút követő években nagyrészt a dualizmus idején született jogszabályok szolgálták a magyar gyermekvédelmi rendszer alapját.

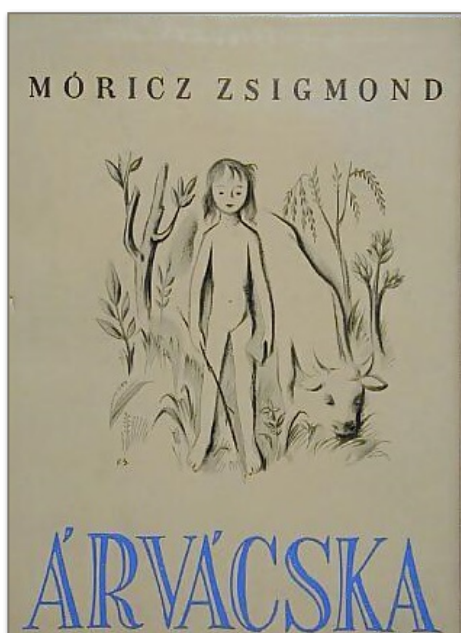
Az író a Riport a pesti gyerekekről (1923) című elbeszélésében a fővárosi szegénygyermek gondozás lehangelő állapotát tárja az olvasó szeme elé egy titkárral történő beszélgetésbe

ágyazva. Az állami gyermekvédelem az állami gyermekmenhelyeken és társadalmi szervezeteken alapult a 20. század első felében. A rendszer az írás alapján bizonyos szociális problémák orvoslását nem volt képes hatékonyan biztosítani: a beteg gyermekekről történő gondoskodás nem volt megoldott, a gyermekmenhelyek teljesíthetetlen követelményekhez kötötték az ilyen gyermekek felvételét, a rászoruló gyermekeknek pedig mindössze 10%-a jutott segélyhez. Az író levont következtetése, hogy társadalmi egyesületek útján a gyermekszegénység nem megszüntethető.

Móricz a szegény és jómódú családok közti társadalmi feszültséget szemlélteti *Ami megérhetetlen* (1934) című írásában. A műben a magánjótékonyosság szerepét illető kritikák is megjelennek, s ezek az ellenvetések egybecsengenek például Hilscher Rezső jogász-szociálpolitikus a Szegényügy c. havi szemlében kifejtett álláspontjával is.⁵ A magánjótékonykodással szemben a mű alapján óhatatlanul felmerülő kérdés, hogy a jótétemények esetén mennyiben volt szó önzetlen cselekedetről?

Az Árvácska (1941) című kisregényben Móricz nem a nagyvárosi nyomor kérdésével foglalkozik, hanem az alföldi tanyavilágban élő lelencgyermek viszontagságos életét meséli el. A műben a gyermekvédelem árnyoldalai ismerhetők meg

a 20. század első feléből. A hatóságilag elhagyottnak nyilvánított egészséges gyermekeket az állami gyermekmenhelyek igyekeztek intézetben kívül, ún. tápszülőknél elhelyezni.⁶ A felügyelet és ellenőrzés hiányosságai azonban teret engedtek a visszaéléseknek. Ezek közül mutat be a kisregény néhány esetet Árvácska sorsán keresztül: az állami gyermek neveléséért kapott juttatások, illetve az a tény, hogy nem kell cseléd hiszen van árva, a gyermekek kizsákmányolásához, s ahhoz vezettek, hogy az állami gyermek nem járt iskolába.⁷ A tápszülők és az őket felügyelő közegek azonban „cinkosok” a jogsértéseket illetően. Az Árvácska rögtön az első zsolttárban feltárja a lelencgyermekek intézetben kívüli elhelyezésének vidéki mozgatórugóit: a gyermekek eltartásáért kapott díjat és a gyermeknek járó ruházatot.

Magyarországon az 1930-as, 1940-es években a Csemegi Kódex volt hatályban, így a Kódex szerint kell értékelni a kisregényben megjelenő bűncselekményeket is. Kadarcs Pista a regényben „karóba vágta a gyereket, hogy az véres lett rögtön”. Árvácska nem volt tisztában azzal, hogy mi történt vele. A karóba vágás a megfertőztetés büntetett tényállásának feleltethető meg, eszerint a Csemegi Kódex büntetni rendelte a 14. életévét be nem töltött tisztességes leánygyermekkel folytatott nemi közösülést. A gyermekről gondoskodó Dudás szülők elítélik Kadarcs tettét, konkrét lépéseket azonban nem tesznek annak érdekében, hogy az elkövetőt büntetőjogilag felelősségre vonják, s az elkövetőt sem szembesítik tetteivel. Árvácska életébe ez az esemény a tápszülő által reá irányuló figyelem folytán szomorú módon boldogságot hoz: „valósággal

Jogszociológiai szempontból érdekes annak

áttekintése a regény nyomán, hogy miként viszonyult a tanyasi és falusi ember a jogszabályokhoz, milyen összefüggések fedezhetők fel a jogtudat és a tényleges emberi magatartások között. Az Árvácska büntetőjogi szempontból is vizsgálható.

büszke volt, és dédelgette a sebet, pedig sajgott neki a szúrása. Sós vízzel kötötte be kedvesanyám, és az úgy sikított bele a só és a fájás, de kis fekete kezeire dugta a nagyon boldog volt, hogy neki olyan sebje van, hogy kedvesanyám is megsajnálta.”⁸ A tápszülők valószínűleg tisztában voltak azzal, hogy bűncselekménynek kell tekinteni a történeteket, de a saját erkölcsi felfogásuk azt diktálta, hogy el kell titkolni az ilyen cselekményt, hiszen „tisztességes emberek szót sem ejthetnek” erről, mindez pedig felveti azt a kérdést, hogy milyen mértékű látenciáról lehet beszélni az elhagyottnak nyilvánított gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények tekintetében.

Móríc írásai alkalmasak a társadalmi érzékenyítésre és felhívják a figyelmet a 20. századi gyermekvédelem ordító hiányosságaira. Móríc Árvácska című műve úgy meséli el az állami gyermekvédelmi rendszerbe kerülő elhagyottnak nyilvánított gyermek történetét és rántja le a leplet a korabeli szociálpolitikai törekvések ezirányú hatástalanságáról, hogy azok kiegészítik a kirakós jogtörténeti darabjait gyakorlati tapasztalatokkal, teljesebb képet adva ezáltal a téma iránt érdeklődőknek.

Hivatkozások:

¹ H. Szilágyi István: Jog és irodalom. Iustum Aequum Salutare, 2010. 1. sz. 5. p.

² H. Szilágyi 2010. 10. p.

³ Fekete Balázs: A századforduló szellemi körképe a Varázshegyről. Esszé a „jog és irodalom” köréből. Iustum Aequum Salutare, 2007. 2. sz. 20. p.

⁴ Az író életútjának tanulmányozásához felhasznált forrást lásd: Czine Mihály Móríc Zsigmondról írt sorai, in: Szabolcsi Miklós (szerk.): A magyar irodalom története V. Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó.

⁵ Hilscher Pikler Gyula magánjótékonykodásról kialakított álláspontját kritizálta. Lásd: Hilscher Rezső: Szociálpolitika, szegényügy és jótékonyosság. Szegényügy, 1917. 1. sz. 1-3. p. vö. Pikler Gyula: A jótékonyosság központosítása. Budapest, 1900, k.n.

⁶ Az állami gyermekmenhelyekről szóló 1901. évi VIII. törvény cikk 2. §.

⁷ Lásd: Az 1868. évi XXXVIII. törvény cikket a népiskolai közköztartás tárgyában, majd az azt felváltó 1921. évi XXX. törvény cikket az iskoláztatási köteleesség teljesítésének biztosításáról.

⁸ Lásd: Móríc Zsigmond: Árvácska. In Móríc Zsigmond Regényei és elbeszélései. Budapest, 1963. Magyar Helikon, 966. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Árvácska borítója, <https://www.antikvarium.hu/konyv/moricz-zsigmond-arvacska-82039> 2022. 09. 17.
2. oldal: Móríc Zsigmond portréja, Székely Aladár felvétele: [commons.wikimedia.org/wiki/File:Moricz_Zsigmond_\(Székely_Aladár_felvétele,_1935\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Moricz_Zsigmond_(Székely_Aladár_felvétele,_1935).jpg) 2022. 09. 17.